

Marta Myszkowska-Litwa

PODEJŚCIE HUMANISTYCZNE W DZIAŁALNOŚCI PEDAGOGICZNEJ

Abstract

Der vorliegenden Text befasst sich mit der Analyse humanistischer Behandlung in der pädagogischen Tätigkeit und zeichnet Möglichkeiten des Zusammenwirkens dar. Humanistische Behandlung ist eine der zwei deutlich aufgezeichneten Erkenntnisöglichkeiten in der heutigen Pädagogik. Pädagogische Tätigkeit, das heißt **die** Tätigkeit, welche Erziehung, Bildung und Selbstbildung der Menschen betrifft, kann in drei Arten durchgeführt werden. Diese sind: theoretische, forschende und praktische Art.

Schlüsselwörter: humanistische Behandlung, pädagogische Tätigkeit, humanistisches Model wissenschaftlicher Erkenntnis, qualitative empirische Forschungen, humanistisches Model didaktischen und Erziehungsprozesses

Słowa kluczowe: orientacja humanistyczna, działalność pedagogiczna, humanistyczny model poznania naukowego, badania empiryczne jakościowe, humanistyczny model procesu dydaktyczno-wychowawczego

Podejście humanistyczne, orientacja humanistyczna odgrywa coraz większą rolę zarówno we współczesnej teorii pedagogicznej i dydaktycznej, jak i w praktyce pedagogicznej oraz dydaktycznej. Jedną z wielu przyczyn takiego stanu rzeczy jest fakt, iż podejście humanistyczne stanowi przeciwwagę, alternatywę dla podejścia prakseologicznego, technologicznego, które jest nadal powszechne, wręcz dominujące.

Celem niniejszych rozważań jest próba dokonania wstępnej teoretycznej analizy zagadnienia podejścia humanistycznego w działalności pedagogicznej oraz ukazanie możliwych płaszczyzn relacji. Rozpocznę od wyjaśnienia podstawowych pojęć w kolejności odwrotnej niż uwzględniona w tytule tekstu, najpierw scharakteryzuję pojęcia: działalność i działalność pedagogiczna, a następnie podejście humanistyczne. W drugiej części tekstu uwagę swoją skoncentruję na humanistycznym modelu poznania naukowego, badaniach empirycznych jakościowych oraz humanistycznym modelu procesu dydaktyczno-wychowawczego.

W *Małym Słowniku Języka Polskiego* „działalność” jest określona jako „zespół czynności, działań podejmowanych w jakimś celu, zakresie, czynny udział w czym; działanie, praca”¹.

Termin „działalność pedagogiczna” można rozumieć jako świadome czynności (umysłowe i fizyczne) polegające na wysiłku wkładanym przez człowieka dla realizacji, osiągnięcia założonego przez niego celu, który usytuowany jest w obszarze szeroko pojmowanej dziedziny pedagogiki.

Pedagogika w *Słowniku Pedagogicznym* jest definiowana jako

...nauka o wychowaniu analizująca cele, treści, formy organizacyjne, metody i środki wyposażenia dzieci, młodzieży i dorosłych: w wiedzę i umiejętności; system wartości oraz zgodne z nim przekonania i postawy; określone kompetencje zawodowe; a także w gotowość do ustawicznego i efektywnego uczenia się przez całe życie².

S. Kunowski uznaje pedagogikę za naukę, której przedmiotem jest praktyczna pedagogia różnego rodzaju, czyli wychowawcze prowadzenie dzieci, młodzieży oraz oddziaływanie na rozwój dorosłych³. K. Rubacha zauważa, że pedagogika jako nauka jest dziedziną składającą się z wielu dyscyplin naukowych, które zajmują się (opisują, wyjaśniają, pozwalają zrozumieć) różnymi obszarami praktyki edukacyjnej, m.in.: warunkami uczenia się, funkcjonowania w różnych środowiskach wychowawczych, instytucjach edukacyjnych, prawidłowościami rozwoju człowieka, również w kontekście jego edukacji, działaniami pedagogów (warsztatem zawodowym, kształceniem, sytuacją życiową, poziomem kompetencji, skutecznością działań edukacyjnych), funkcjonowaniem instytucji edukacyjnych, politycznymi, społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami praktyki edukacyjnej, edukacyjnym oddziaływaniem mediów, kultury popularnej, rodziny, grup rówieśniczych⁴. M. Stein również ukazuje pedagogikę jako naukę silnie związaną z praktyką, jej zadaniem jest naukowe obserwowanie, interpretowanie, wyjaśnianie procesów wychowania, nauczania, uczenia się i socjalizacji, przewidywanie tych procesów oraz przekazywanie praktycznej wiedzy dotyczącej wspomnianych procesów uczestnikom praktyki pedagogicznej⁵.

W moich rozważaniach pedagogikę traktuję, jako naukę „o wychowywaniu, kształceniu i samokształtowaniu człowieka w ciągu całego życia”⁶. S. Palka, autor cytowanej definicji, wyodrębnia dwa rodzaje działań wchodzących w skład pedagogiki: działania dośrodkowe (wychowywanie i kształcenie) oraz działania odśrodkowe (samokształtowanie, samowychowanie, samodoskonalenie człowieka). Kształcenie ma — zdaniem wspomnianego autora — znaczenie zarówno nauczające, jak i wychowujące, w jego skład wchodzi tak nauczanie, jak i wychowanie intelektualne⁷.

¹ *Mały Słownik Języka Polskiego*, red. tomu E. Sobol, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 170.

² C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 133.

³ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.

⁴ K. Rubacha, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscypliny*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, tom 1, red. nauk. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

⁵ M. Stein, *Allgemeine Pädagogik*, Ernst Reinhardt Verlag, München 2009.

⁶ S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 11.

⁷ Zob. M. Myszkowska-Litwa, *Wychowanie intelektualne w teorii dydaktycznej i praktyce edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.

Działalność pedagogiczna, czyli działalność, która dotyczy wychowania, kształcenia i samokształcenia człowieka może być realizowana i analizowana w trzech obszarach, na trzech poziomach: teoretycznym (epistemologicznym), badawczym (metodologicznym) i praktycznym (prakseologicznym). Powrócę do tego wątku po dokonaniu wyjaśnienia terminu „podejście humanistyczne”.

„Podejście humanistyczne, orientacja humanistyczna” to jedno z dwóch wyraźnie zaznaczonych podejść poznawczych (orientacji poznawczych) we współczesnej pedagogice. W przeciwieństwie do orientacji przyrodniczej (społecznej), orientacja humanistyczna opiera się na założeniu, że pedagogikę można uprawiać na wzór nauk humanistycznych, że zjawiska pedagogiczne (psychiczne, kulturowe) są odmienne od zjawisk przyrodniczych. Nurt pedagogiki humanistycznej związany z analizą zjawisk pedagogicznych mających wymiar duchowy, psychiczny, kulturowy, poddający się „rozumieniu” i „interpretacji”, czerpie inspiracje m.in. z fenomenologii, hermeneutyki, filozofii dialogu, interakcjonizmu symbolicznego, etnometodologii, psychologii humanistycznej⁸. Analiza dzieł takich badaczy, jak: H. Blumer, E. Husserl, H.-G. Gadamer, H. Garfinkel, J. Habermas, A. Giddens pozwala odnaleźć źródła opisywanego podejścia humanistycznego, orientacji humanistycznej lub – mówiąc inaczej – pedagogiki zorientowanej humanistycznie.

Podsumowując wstępne ustalenia – przedmiotem moich rozważań w niniejszym tekście jest podejście humanistyczne (orientacja humanistyczna) w działalności pedagogicznej; analizie poddaję poziom epistemologiczny, metodologiczny i prakseologiczny działalności pedagogicznej wpisany w podejście humanistyczne (perspektywę, orientację humanistyczną).

Teoretyczny (epistemologiczny) poziom działalności pedagogicznej wpisany w perspektywę humanistyczną oznacza rozważania na temat humanistycznego modelu poznania naukowego, badawczy (metodologiczny) poziom działalności pedagogicznej wpisany w orientację humanistyczną związany jest z podejmowaniem w pedagogice jakościowych badań empirycznych, natomiast praktyczny (prakseologiczny) poziom działalności pedagogicznej wpisany w perspektywę humanistyczną dotyczy humanistycznego modelu procesu dydaktyczno-wychowawczego.

W dalszej części tekstu uwagę swoją koncentruję na krótkiej charakterystyce wymienionych wcześniej aspektów analizowanego zagadnienia, tzn. na:

- a) humanistycznym modelem poznania naukowego,
- b) jakościowych badaniach empirycznych,
- c) humanistycznym modelem procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Ad a) **Humanistyczny model poznania naukowego** ma swoją genezę m.in. w koncepcji W. Diltheya dotyczącej odrębności nauk humanistycznych (nauk o duchu) oraz odrębności poznania w naukach przyrodniczych i poznania humanistycznego. Wilhelm Dilthey, niemiecki filozof, teoretyk kultury, twórca metodologii nowożytnych nauk humanistycznych, przedstawił najważniejszą koncepcję dla budowania ich tożsamości. Człowiek, jego zdaniem, istnieje w dwóch światach, w świecie przyrody i w świecie kultury, który to właśnie jest przedmiotem zainteresowania nauk humanistycznych⁹.

⁸ S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

⁹ *Qualitative Forschung*, U. Flick, E. von Kardorf, I. Steinke (Hg.), Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg 2008.

Zdaniem S. Palki humanistyczny model poznania naukowego jest współcześnie ugruntowany i inspirowany przez orientacje teoretyczne i metodologiczne z kręgu:

- nauk filozoficznych, głównie hermeneutyki, fenomenologii, filozofii spotkania, filozofii dialogu, filozofii personalistycznej;
- nauk socjologicznych, przede wszystkim etnometodologii (antropologii kulturowej), interakcjonizmu symbolicznego;
- nauk psychologicznych, w szczególności psychologii humanistycznej;
- nauk pedagogicznych, ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki kultury i personalizmu pedagogicznego¹⁰.

Analiza wymienionych orientacji teoretycznych i metodologicznych wymaga odrębnych publikacji.

T. Lewowicki ujmuje związek pedagogiki i humanistyki w następujący sposób:

Humanistykę można spostrzegać znacznie szerzej – jako nurt myśli dotyczącej kondycji człowieka, świata stworzonego przez człowieka (świata idei, rzeczy, relacji międzyludzkich), sensu i stylu (stylów) życia oraz wielu innych zagadnień egzystencji, rozwoju i kształtowania (się) człowieka, rozumienia jego zachowań. W tym znaczeniu jest to pewna formacja intelektualna wykraczająca poza ramy nauki (jak przedstawiają to encyklopedie). Takie pojmowanie humanistyki zbliża ją do refleksji o człowieku, zbliża do tego obszaru filozofii, który dotyczy człowieka, jego życia, wytworów, myśli, sensu i sposobów życia¹¹.

Poznanie człowieka, jego życia, wytworów, myśli, sensu i sposobów życia może nastąpić na drodze jakościowych badań empirycznych i ilościowych badań empirycznych oraz ilościowo-jakościowych badań empirycznych.

Humanistyczny model poznania naukowego ma swój wyraz w postaci jakościowych badań empirycznych.

Ad b) **Badania jakościowe** nazywane również idiograficznymi lub idiomatycznymi można najkrócej zdefiniować jako „sposoby diagnozowania i analizowania zjawisk w ich kontekście historyczno-społecznym i podmiotowym wykorzystujące m.in. podejście fenomenologiczne i hermeneutyczne”¹².

M. Łobocki zalicza badania jakościowe do tzw. badań miękkich, czyli przeprowadzanych za pomocą nieustrukturalizowanych metod i technik badawczych, a ich istotę widzi w rozumieniu i interpretowaniu zjawisk interesujących badacza¹³.

Zdaniem D. Kubinowskiego badania jakościowe zajmują się

...poznawaniem znaczących przejawów badanego zjawiska w sposób możliwie najbardziej odpowiadający sukcesywnie odkrywanej w danym kontekście jego istocie. Warunkiem właściwego doboru, konstruowania i stosowania adekwatnych metod

¹⁰ S. Palka, *Humanistyczne podejście w badaniach pedagogicznych i praktyce pedagogicznej*, [w:] *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, red. nauk. D. Kubinowski, M. Nowak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 76.

¹¹ T. Lewowicki, *Humanistyka i pedagogika (uwagi wstępne)*, [w:] *Pedagogika we współczesnym dyskursie humanistycznym*, red. T. Lewowicki, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Warszawa–Kraków 2004, s. 9.

¹² *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 90.

¹³ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.

poznania jest w przypadku badań jakościowych identyfikowanie i rozumienie idiomu przedmiotu badań, a ich zasadniczym rezultatem może być opis i interpretacja owych znaczących przejawów w taki sposób, aby możliwie wiernie odzwierciedlona została istota danego zjawiska w jego kontekstualnym kształcie, a w przybliżonych jego reprezentacjach zachowany był sens owego idiomu¹⁴.

S. Palka określa opisywane badania mianem: empirycznych, jakościowych, humanistycznych. Podstawowymi kategoriami poznawczymi w tych badaniach są rozumienie i interpretacja. Badacz chcąc nawiązać bezpośredni, dobry kontakt z osobą badaną, staje z nią „na równi”, jest partnerem, stara się słuchać i zrozumieć, poznać „od wewnątrz”. Aby to osiągnąć badacz stosuje w toku badania empatię, subiektywne podejście, introspekcję, korzysta z niematematycznych sposobów badania zjawisk i z nieustrukturyzowanych metod i narzędzi badawczych¹⁵. Metodami badań jakościowych są: obserwacja uczestnicząca, wywiad swobodny, otwarty, narracyjny, introspekcyjny, analiza treści dokumentów osobistych, metoda biograficzna, studium przypadku¹⁶.

Podstawowym problem badawczym współczesnej pedagogiki jest, zdaniem T. Hejnickiej-Bezwińskiej

...z jednej strony recepcja tradycji humanistycznej i neohumanistycznej w pedagogice i społecznej praktyce edukacyjnej, a z drugiej strony wykorzystywanie idei humanizmu w kreowaniu społecznej praktyki edukacyjnej, czyli badanie faktycznie stosowanych, upowszechnianych i realizowanych pedagogii, wypełniających obszar społecznej praktyki edukacyjnej i możliwych do badania¹⁷.

Podjęcie badań nad realizacją modelu humanistycznego w praktyce dydaktyczno-wychowawczej z pewnością wzbogaciłoby w znaczącym stopniu teorię i praktykę pedagogiczną.

Ad c) **Humanistyczny model procesu dydaktyczno-wychowawczego**, promujący indywidualność i niepowtarzalność wychowanków, uczniów, ma swoje źródło w naukach filozoficznych, psychologicznych i pedagogicznych, opiera się przede wszystkim na antropologii, aksjologii, personalizmie, psychologii humanistycznej, nawiązuje do nurtów pedagogiki naturalistyczno-liberalnej, personalizmu pedagogicznego i nowego wychowania. Realizując model humanistyczny w działalności dydaktyczno-wychowawczej pedagog oddziałuje na rozwój indywidualnych cech wychowanków, wspomaga rozwój jednostki w taki sposób, by mogła rozwinąć pełen wachlarz swoich możliwości. Stosowaniu humanistycznego modelu w procesie dydaktyczno-wychowawczym pomaga wykorzystywanie w poznawaniu wychowanków empatii, prób rozumienia, interpretowania stanów psychicznych i sposobów przeżywania rzeczywistości oraz dialog pedagogiczny, rozumiany jako wymiana myśli partnerów, oparta na szczerości, zaufaniu, szacunku, tolerancji, wolności i odpowiedzialności¹⁸.

¹⁴ D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia. Metodyka. Ewaluacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 61.

¹⁵ S. Palka, *Humanistyczne podejście...*

¹⁶ H. Danner, *Methoden geisteswissenschaftlicher Pädagogik*, Ernst Reinhardt Verlag, München 1998.

¹⁷ T. Hejnicka-Bezwińska, *Badania nad edukacją w perspektywie poznawczej współczesnych nauk społecznych i humanistycznych*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. nauk. S. Palka, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2010, s. 53.

¹⁸ S. Palka, *Humanistyczne podejście...*

Wymienione i krótko scharakteryzowane aspekty zagadnienia podejścia humanistycznego w działalności pedagogicznej otwierają możliwość podejmowania dalszych studiów, poszukiwań poznawczych i publikacyjnych, jak również badań empirycznych. Analiza wymienionych w tekście orientacji teoretycznych i metodologicznych, które stanowią inspirację dla humanistycznego modelu poznania naukowego (m.in. hermeneutyki, fenomenologii, filozofii spotkania, filozofii dialogu, filozofii personalistycznej, antropologii kulturowej, interakcjonizmu symbolicznego, psychologii humanistycznej, pedagogiki kultury i personalizmu pedagogicznego), jak również podjęcie badań nad realizacją modelu humanistycznego w praktyce dydaktyczno-wychowawczej z pewnością wzbogaciłoby w znaczącym stopniu teorię i praktykę pedagogiczną.

Marta Myszkowska-Litwa

HUMANISTISCHE BEHANDLUNG IN DER PÄDAGOGISCHEN TÄTIGKEIT

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit befasst sich mit der Analyse humanistischer Behandlung in der pädagogischen Tätigkeit und zeichnet Möglichkeiten des Zusammenwirkens dar. Humanistische Behandlung ist eine der zwei deutlich aufgezeichneten Erkenntnisöglichkeiten in der heutigen Pädagogik. Pädagogische Tätigkeit, das heißt die Tätigkeit, welche Erziehung, Bildung und Selbstbildung der Menschen betrifft, kann in drei Arten durchgeführt werden. Diese sind: theoretische, forschende und praktische Art.

Theoretische Art pädagogischer Tätigkeit in der humanistischen Behandlung bedeutet das Nachdenken über humanistisches Model wissenschaftlicher Erkenntnis. Forschende Art pädagogischer Tätigkeit in der humanistischen Behandlung ist mit qualitativen empirischen Forschungen verbunden und die praktische Art pädagogischer Tätigkeit aus humanistischer Sicht betrifft humanistisches Model des didaktischen und Erziehungsprozesses. Die vorliegende Arbeit beschreibt die genannten Gesichtspunkte, das heißt: humanistisches Model wissenschaftlicher Erkenntnis, qualitative empirische Forschungen und humanistisches Model des didaktischen und Erziehungsprozesses.